

KAZÁR SZÓTÁR*

(*Újabb részletek*)

MILORAD PAVIĆ

Sevast urának utolsó napjairól senkit sem tudósíthatott, mivel az uraságot is, meg a szolgáját is egy ködbe burkolózott és Oláhországba tévedt szerdai napon meggyilkolták. Erről az eseményről Branković egy másik szolgálja hagyott hátra feljegyzést, a már említett vívómester, Averkije Skila. Ez a feljegyzés úgy fest, mintha Skila fegyverének tintába mártott hegyével írta volna a földön, csizmája talpával rögzítve a papírt.

„Papasz Avram a távozásuk előtti utolsó estén Konstantinápolyban — írta Averkije Skila — összehívott bennünket a három tengerre néző csarnokában. A Fekete-tengerről zöld szelek fújtak, az Égeiről kékek, áttetszőek, a jóni-tenger felől pedig szárazak és keserűek. Urunk a tevenyereg mellett állt és olvasott, amikor beléptünk. Az anatóliai legyek, esőt érezvén, csíptek, s ő védekezett ellenük, vagyis korbáccsal hajtotta őket magáról, tévedhetetlenül találva el hátán a csipés helyét a korbács hegyével. Azon az estén már elvégeztük szokásos vívógyakorlatainkat, és ha nincs a rövidebb fél lába, szétdarabol abban a félhomályban. Éjszaka mindig gyorsabb volt, mint napközben. Most ezen a rövidebb lábán madárfészket viselt lábbeli helyett, mert az melegít a legjobban.

Mi négyen, meghívottak, leültünk — én, a két íródeákja és Masudi, a legénye, aki már valami zöld tarisznyába összecsomagolta holmiját az útra. Vettünk egy-egy kanál erőspaprikával készített cseresznyeszlatkót, és ittunk egy-egy pohár vizet a kútról, amelyik itt van benn a szobában, de a lakótorony pincéjében visszhangzik, eltemetve hangunkat. Akkor papasz Avram kifizetett bennünket, és azt mondta, aki akar, elmehet. A többiek mennek vele a háborúba, a Dunára.

Gondoltuk, hogy ez az egész, amit mondani óhajt nekünk, és nem fog bennünket huzamosabban tartóztatni. Am Brankovićnak volt egy különleges tulajdonsága: abban a pillanatban volt mindig a legbölcsebb, amikor elválni készült attól, akivel beszélgetett. Olyankor ügyetlennek tette magát, és a társaságtól mindig később búcsúzott el, mint illendő és ter-

* Részlet az 1984. évi NIN-díjjal kitüntetett regényből.

mészetes. Mindig túlhaladt azon a pillanaton, amikor már minden elhangzott, és amikor a körötte levők már rég levetették álarcukat, és olyan külsőt kezdtek ölteni, mint amikor egymagukban vannak. Ekként időzött ez alkalommal is. Kezében szorongatta az anatóliai kezét, és rezzenéstelen szemmel, lopva, valamennyi jelenlővre figyelt. Ekkor váratlanul szörnyűséges gyűlölködés villant fel Masudi és Nikon Sevast között, ami eddig észrevétlen és mindkettejük részéről gondosan elpalástolt maradt. Ez akkor történt, amikor Masudi így szólt Avram urasághoz:

— Nagyúr, hogy én is viszonzzam ajándékomat, mielőtt elválnánk. Mondok neked valamit, aminek örvendeni fogsz, mert régóta szeretnéd ezt hallani. Akivel te álmodz, azt úgy hívják, hogy Sámuel Koen.

— Hazudik! — sikoltotta menten Sevast, egészen váratlanul megragadta Masudi zöld iszákját, és a szobában égő tűzbe vetette. Erre Masudi hihetetlen higgadsággal fordult papasz Avramhoz, és Nikon Sevastra mutatva így szólt:

— Nézd meg, nagyuram, hogy csak egy orra lika van. És a farkán hugyozik, mint valamennyi Sátán.

Papasz Avram megragadta a papagájt, amelyik karmai között a lámpást tartotta, és mindkettőt a padlóra tette. Ebben a fényben Nikon Sevast orrában csakugyan egyetlen orrlik vált láthatóvá, fekete és középütt osztatlan a cimpától, akként, ahogy az az ördögfajzatnál szokott lenni. Akkor papasz Avram ezt mondta neki:

— Szóval, te azok közül való vagy, akik nem mernek lábbelit váltani?

— Igen, uraság, de nem azok közül, akiknek a szar félelemre büzlik. Én nem tagadom, hogy a Sátán vagyok — ismerte be kertelés nélkül —, csak megjegyzem, hogy a keresztény föld és ég alvilágához, a görög terület gonosz lelkei közé és a pravoszláv szertartás Hadészéhez tartozom. Mert ahogyan felettünk az ég fel van osztva Jehova, Allah és az Atyaisten között, ugyanúgy az alvilág is megoszlik Asmódi, Iblisz meg a Sátán között. Véletlenség, hogy a mai török birodalom területén fogtak el, de ez nem jogosítja fel Masudit meg az iszlám világ többi képviselőjét arra, hogy ítélkezzen felettem. Ezt csak a keresztény szertartás képviselői tehetik meg, akiknek jurisdicciója az én esetemben kizárólag jogos. Ellenkező esetben előfordulhat, hogy a keresztény és a zsidó bíróságok az iszlám alvilág tagjai felett kezdenek ítélkezni, amennyiben véletlenül a kezük közé kerülnek. Gondolkozzon el ezen a figyelmeztetésen a mi Masudink...

Erre papasz Avram így válaszolt:

— Az én atyám, Joanikije Branković — mondta — szerzett némi tapasztalatot az ilyenekkel kapcsolatban, mint te. Havasalföldön valamennyi házunknak mindig megvoltak a maga kis házi boszorkányai, sátánkái, emberfarkaskái, akikkel együtt vacsoráztunk, rostát adtunk nekik, hogy számlálják a likait, a ház körül rábukkantunk elhullatott farkukra, szedret

szedtünk velük, vagy ökörhöz a küszöbhez kötöttük őket, és büntetésből megvesszőztük és a kutakba csuktuk némelyiküket. Egy este apám Gyulán egy hatalmas hóembert talált az árnyékszéken a nyílásra ültetve. Leütötte a lámpával, meggyilkolta, és elment vacsorázni. Vacsorára káposztaleves volt vaddisznóhússal. Kanalazza a levest, míg egyszer csak kopp! feje belezuhan a tányérba. Megcsókolta a tulajdon képmását, amelyik onnan tükröződött, és belefűlt a káposztalevesbe. A szemünk láttára, és még mielőtt felfogtuk volna, hogy mi történik. Még ma is emlékszem, miközben fuldokolt a levesben, akként viselkedett, mint valami szerelmes ölelésben, átnyalábolta a tálat, mintha vaddisznóhús helyett valami más lénynek a fejét tartaná. Egyszóval, úgy temettük el, mintha valakinek az erős öleléséből ragadnánk ki... A csizmáját meg bevetettük a Marosba, nehogy vámpirkodjon. Ha Sátán vagy, miként az vagy, mondd meg nekem, mit jelentett apám, Joanikije Branković halála?

— Ezt meg fogja tudni magáról is, az én segítségem nélkül — válaszolta Sevast —, de én valami mást mondok kegyelmednek. Tudom a szavakat, amelyek apja fülében voltak, amikor meghalt. Így hangzanak: „Egy kis bort, hogy megmossam a kezem!” Ez csengett a fülében, miközben haldoklott. És most még valamit, ne mondhasa kegyelmed, hogy én, akinek üreges csontjai vannak, mindezt onnan szívтам ki.

Évtizedek óta foglalkozik kegyelmed a kazár szógyűjteménnyel, hát hadd tegyek hozzá én is valamit a kegyelmed kazár szótárához.

Hallgassa tehát kegyelmed, amit nem tud. Az antik világ halottainak három folyója — az Akherón, Peiriflegetón és Khokitosz ma az iszlám, a judaizmus és a kereszténység alvilágához tartozik, a három poklot, a Gyhennát, a Hadészt és a mohamedánok jeges poklát, felosztva folyik a valamikori kazár föld alatt. És itt szembesül, e hármas határon, a holtak három világa: a Sátán tüzes országa, a keresztény Hadész, kilenc bugyrával, Lucifer trónusával és a pokol császáranak zászláival; az iszlám alvilág Iblisz jeges kínokat adó birodalmával és Gebhurah területével a Szentély bal oldalán, ahol a gonoszság, a bujaság és az éhség héber istenei laknak, a Gyhennával Asmódi tulajdonában. Ez a három alvilág nem keveredik, és a köztük levő határok vaskével vannak megvonva, és senkinek sem lesz engedélyezve, hogy átlépje őket. Különben ezt a három alvilágot kegyelmed tévesen képzei el, mert nincs benne tapasztalata. A zsidó pokolban, a sötétség és a bűnök angyalának, Beliálnak az országában, nem zsidók égnék, ahogyan kegyelmed gondolja. Ott kegyelmetekhez hasonlók égnék, csupa arab meg keresztény. Ugyanígy a keresztény pokolban sincsenek keresztények — ott a mohamedánok vagy a Dávid hitén levők kerülnek a tűzbe, míg Iblisz iszlám vesztőhelyén csupa keresztény és zsidó van, és nincs egyetlen török vagy arab sem. Képzeld el Masudit, aki az ő oly szörnyűséges, de jól ismert poklától retteg, és ott a sajátja helyett a zsidó Seol vár rá vagy a keresztény Hadész, ahol én fogadom

majd! Iblisz helyett Luciferrel fog találkozni. Képzelve el a keresztény eget a fölött a pokol fölött, ahol zsidó bűnhődik!

Vegye ezt uraságod hatalmas, fő figyelmeztetésnek! Mint a legmélyebb bölcsességet. Semmi olyan ügyet, amelyekben keveredik a három világ, az iszlám, a kereszténység és a judaizmus, itt, az ég fényes színe alatt! Nehogy dolgunk akadjon e világok poklával. Mert akik gyűlölik egymást, azokkal nincsen nehézség ezen a világon. Az ilyenek mindig hasonlatosak egymáshoz. Az ellenfelek mindig egyformák, vagy idővel egyformákká válnak, különben nem lehetnének ellenfelek. Azok, akik igazából különböznek egymástól, valójában azok jelentik a legnagyobb veszélyt. Igyekeznek megismerni egymást, mert a különbözőség nem zavarja őket. És ezek a legrosszabbak. Az olyanokkal, akik megengedik nekünk, hogy különbözzünk tőlük, és ez a különbség nem zavarja az álmukat, mi is, meg ellenfeleink is közös erővel fogunk leszámolni, és egyszerre három oldalról fogjuk őket megsemmisíteni...

Erre Avram Branković uraság azt mondta, hogy mégsem világos előtte valami ebben a dologban, és megkérdezte:

— Miért nem tettétek ezt meg már eddig, ha nem te, akinek még nem esett le a farka, akkor azok, akik idősebbek és tapasztaltabbak? Mire vártok, miközben mi házat építünk a Miatyánkra?

— Az időt várjuk, kegyelmes uraság. Azonkívül mi, ördögök, csak akkor léphetünk, ha az ember már lépett. Valamennyi lépésünknek igazodnia kell a kegyelmetek nyomaihoz. Mi mindig egy lépéssel kegyelmetek mögött járunk, mi csak a kegyelmetek vacsorája után vacsorálunk, és nem látunk a jövőbe, ahogyan kegyelmetek sem. Tehát előbb kegyelmetek, azután mi. De hogy azt is megmondjam, eddig nem tett tekegyelmed egyetlen olyan lépést sem, ami arra késztené bennünket, hogy üldözzük. De ha ezt egyszer megteszi tekegyelmed vagy valamelyik ivadéka, utol fogjuk érni kegyelmeteket a hétnek azon a napján, amelyiknek nem említik a nevét. Ám egyelőre minden rendben van. Mert kegyelmed azzal a vörös szemű kuroszával semmiképpen sem találkozhat, még ha meg is jelenne itt, Konstantinápolyban. Ha ő is álmodja kegyelmedet, ahogyan kegyelmed álmodja őt, ha ő álmában a kegyelmed valóságát építi, ahogyan az ő valósága a kegyelmed álmára épül, akkor kegyelmetek sohasem nézhetnek egymás szemébe, mert sohasem lehetnek ébren egyazon időben. De mégse hozzon bennünket kísértésbe. Hígye el uraságod, hogy sokkalta veszedelmesebb a széjjelszórt szavakból lexikont hordani össze a kazárokról itt, a békességes lakótoronyban, mint háborúba vonulni a Duna mellé, ahol már verekszik az osztrák a törökkel, sokkalta veszedelmesebb valami álombéli árnyalakra várakozni itt, Konstantinápolyban, mint kardot rántva rohamozni, amihez uraságod legalább csakugyan ért. Gondolkozzon el efelől, és induljon gondtalan, ahová szándéka vezérli, és ne hallgasson erre az anatóliaira, aki a narancsot sóba mártogatja...

— Ami a továbbiakat illeti — fejezte be Sevast —, uraságod termé-

szetesen átadhat a keresztény egyházi hatóságoknak, és rábízhatja sorsom az ártó szellemeknek és a boszorkányoknak felállított bíróságra. Ám még mielőtt ezt megtenné, engedje meg kegyelmed, hogy feladjak egyetlenegy kérdést. Hisz-e abban kegyelmed, hogy egyháza 300 esztendő múlva is fenn fog állni, és képes lesz akként ítélni, mint manapság?

— Természetes, hogy hiszek — válaszolta papasz Avram.

— Akkor bizonyítsa is be kegyelmed: pontosan 293 év múlva újra fogunk találkozni, ugyanebben az évszakban, reggelinél, itt, Konstantinápolyban, és akkor ítéljen meg ugyanúgy, ahogyan ma megítélne...

Papasz Avram nagyot nevetett, azt mondta, hogy benne van, és még egy legyet agyonütött a korbácsa hegyével.

*

A főtt búzát hajnalban elkészítettük, a lábassal együtt párnába csavartuk, és az úti iszákba tettük, hogy melengesse papasz Avramot az ágyban. Hajóval indultunk útnak a Fekete-tengeren és víznek felfelé a Duna torkolatán. Az utolsó fecskék háton röptek, és képük a Dunában fekete nátkat mutatta fehér hasuk helyett. Behajóztunk a ködökbe, azok pedig költözködtek, és az erdőkön át meg a Vaskapun keresztül valami kemény csöndet hordtak magukban, amelytől meg lehet süketülni, és amelybe minden más csönd beleömlik. Ötödik nap Kladvónál erdélyi lovascsapat várakozott ránk, teli keserű román porral a víz túloldaláról. Amint a bádeni herceg táborában találtuk magunkat, megtudtuk, hogy György gróf is a harctérre indult, és hogy Heidersheim, Veterani és Heisel tábornokok készek a török állások elleni támadásra, és hogy a borbélyok már két napja borotválják meg fésülik őket, jártukban-keltükben futkározva körülöttük. Aznap éjjel láttuk a mi urunk hihetetlen ügyességét.

Váltották egymást az évszakok, a reggelek hűvösek voltak, de az éjszakák még melegek. Papasz Avram szablyát választott, megnyergelték a lovát, és a szerb táborból kisebb osztagnyi lovas érkezett, mind eleven galambokkal a kezükben. Úgy, lovaglás közben, hosszú csibukot szívtak, és füstkarikákat aggattak a lovak fülére. Amikor Branković nyeregbe szállt, neki is meggyújtott pipát adtak, és valamennyien, úgy, füstölve, elmentek Veterani tábornokhoz, hogy átvegyék a parancsot, amikor az osztrák táborban hangok csaptak fel:

— Érkeznek a pucér szerbek! — És valóban, a lovasság mögött osztagnyi talpas jelent meg, akik a sapkájukon kívül mindent lehánytak magukról. Meztelenül haladtak át a tábortüzek világlolásán, akár a kapun, és mögöttük a sötétben valamivel sebesebben a csupasz árnyékuk, kétszerte öregebben, mint ők maguk.

— Talán sötétben fogtok támadni? — kérdezte Veterani egy akkora magas kutyát simogatva, hogy az farkával szájon csaphatta volna az embert.

— Sötétben — válaszolta Avram uraság —, a madarak majd mutatják az utat.

Az osztrák és a szerb állások felett emelkedett a Rs-hegység, amelyiken sohasem esik az eső, s ezen a török erősség ágyúkkal. Már három napja nem tudtak egyik oldalról sem a közelébe férkőzni. A tábornok azt mondta Brankovićnak, hogy támadják meg az erődöt.

— Ha sikerül kiszorítani őket az állásból, juharfavesszőből rakjatok zöld tüzet — tette hozzá a generális —, hogy tudjunk mihez igazodni.

A lovasok átvették a parancsot, és elnyargaltak, egyre csak pipálva. Kevéssel azután láttuk, hogy a török állások felett felröppentek a meggyújtott galambok — egy, majd a másik, harmadik, elszórt lövöldözés hallatszott, és egyidőben érkezett vissza a táborba papasz Branković meg a lovasság, továbbra is szíva a hosszú csibukokat, mint korábban. A tábornok csodálkozva kérdezte őket, miért nem rohamozzák az ágyúkat, papasz Avram pedig pipája szárával szótlanul a hegyre mutatott. Fenn zöld tűz lobogott, és a török ágyúk nem hallatszottak többé. Az erődítményt elfoglalták.

A következő reggelen papasz Avram az éjszakai csatától fáradtan lehevvert a sátor előtt, Masudi és Nikon Sevast pedig leültek, hogy kockázzanak. Nikon már harmadik napja hatalmas pénzeket veszített, ám Masudi nem hagyta abba a játékot. Bizonyára nagyon nyomós okaik lehettek, ha a golyózáporban is ott maradtak célpontnak — Branković álmodva, ők ketten meg kockázva. Nekik mindenképpen nyomósabb okuk lehetett erre, mint nekem, úgyhogy én időben biztonságos fedezékbe vonultam. Éppen akkor nyomultak be a mi sáncunkba a török katonák, vagdalva mindent, ami csak mozgott, rögtön a nyomukban pedig a trebinjei Sabljak pasa, aki a holtakat számlálta, és nem az eleveneket. Utánuk rohant be a csataterre egy halvány fiatalember, akinek csupán a fél bajsza volt ősz, mintha csak félig öregedett volna. Papasz Avram selyemmellényére a Brankovićok címere volt hímezve a félszemű sassal. Egy török katona olyan erővel vágta bele kopjáját ebbe a hímezett madárba, hogy hallatszott, amint a kopja vasa, áthatolva az alvó mellkasán, követ ért alatta. Branković a halálra ébredve fél karjára támaszkodva felemelkedett, és az utolsó, amit életében látott, egy vörös szemű fiatalember volt üvegkөрmökkel és ezüstös fél bajusszal. Ekkor Brankovićot kiverte az izzadság, és a két verejtéksugár csomóra kötődött a nyaka alatt. A keze, amelyre támaszkodott, annyira remegni kezdett, hogy úgy, keresztüldöfötten, csodálkozva mérte végig és minden súlyával erre a kezére nehezdedt, hogy remegését csillapítsa. A kéz még egy ideig reszelt, megnyugodva lassan, mint a kilőtt íj idege, s amikor egészen lecsillapodott, Branković szótlanul végigzuhan rajta. Ugyanebben a pillanatban leroskadt az a fiatalember is, egyenesen a saját árnyékára, mintha Branković pillantása lekaszáltá volna, és iszákja, amelyet a vállára vetve hordott, elgurult.

— Koen hullt el? — kiáltott fel a pasa, a katonák pedig, azt gondolván, hogy a kockázók valamelyike rálőtt a fiatalemberre, szempillantás alatt felaprították Nikon Sevastot, miközben az el nem vetett kockákat még a kezében tartotta. Ekkor Masudihoz fordultak, de ő mondott valamit arabul a pasának, figyelmeztetve, hogy a fiatalember nem halott, hanem csak alszik. Ez Masudinak egy nappal meghosszabbította az életét, mert a pasa megparancsolta, hogy ne aznap fejezzék le, hanem majd a következő napon, ahogyan utóbb történt is.

— Én kardforgató vagyok — fejezte be Averkije Sikla Avram Brankovićról szóló jegyzetét —, én tudom: ha gyilkolsz, mindenkivel másképp esik, ahogy mindenkor másképp van minden, új asszonnyal az ágyban Csakhogy némelyiket utóbb elfeleded, némelyiket meg nem. A meggyilkoltak némelyike pedig, meg az asszonyok némelyike is téged nem feled el soha. Avram Branković uraság halála azok közül való volt, amelyek emlékezetesek maradnak. Így esett. Valahonnan előfutottak a pasa legényei egy teknő meleg vízzel, megfűrosztotték Avram uraságot, és általadták valami kis öregembernek, aki a harmadik cipellőjét a nyakában viselte, teli illatokkal, balzsammal és kenderrel. Arra gondoltam, hogy orvosolni szándékozik papasz Avram sebéét, ám bekente őt fehéritővel meg pirosítóval, megborotválta és megfésülte, és így vitte Sabljak pasa sátorába.

— Íme, még egy pucér szerb — gondoltam. Másnap reggel meg is halt abban a sátorban. Ez 1689-ben történt a keleti naptár szerint, Eutihész papvértanú napján. Abban a pillanatban, hogy Avram Branković kiszenvedett, Sabljak pasa kilépett a sátor elé, és egy kevés bort kért, hogy megmossa a kezét.”

TÖRTÉNET A TOJÁSRÓL ÉS A VONÓRÓL

A kellemes árnyékban állok, és érzem a lakkot — mondja ő. A hegedűk válaszolgatnak egymásnak, egész polonéz állítható össze halk sóhajtásaikból, mint amikor játszmához állítják fel a sakkfigurákat. Csak kissé el kell igazítani a hangokat és a sorrendet. Végül előjön a magyar, a hangszerbolt tulajdonosa. Savószínű szeme volt. Vörös, mintha tojni készülne, mutatja kis köldökös pocak formájú állát. Zsebhamutartót vesz elő, lerázza a hamut, figyelmesen összecukja, és megkérdezi, nem vétettem-e el az üzletet. Szűcs van mellette. Ide mindig tévedésből jönnek. Hozzá már hét napja nem jött senki, kivéve, ha nem tévedésből. Boltjának tulajdonképpen nincs is ajtaja, előbb lehetne azt mondani, hogy ajtónyikorgása van, de ajtaja nincs, hanem kis, kilincses kirakata, amely egészében benyílik az üzletbe, és ekként engedi be a vevőt a szűk helyiségbe. Kérdem tőle, van-e neki egy kis hegedűje egy apró kisasszonykának, vagy valami törpe csellója, ha nem nagyon drága.

A magyar megfordul, és vissza akar menni oda, ahonnan jött, és ahon-

nan paprikás illata érződik. Ebben a pillanatban a tyúk felemelkedik a sapkájáról, és kotkodácsolva hívja fel a figyelmet az újonnan tojt tojásra. A magyar gondosan elveszi a tojást, egy fiókba teszi, miután ceruzával feljegyzett rá valmit. Ez valami keltezés — 1982. X. 2-a, és én csodálkozva állapítom meg, hogy ez a nap csak néhány hónapon belül fog elérkezni.

— Minek magának a hegedű vagy a gordonka? — kérdezi, megfordulva a bolt mögötti kis szobája bejáratában. — Ott vannak a lemezek, a rádió, a televízió. A hegedű meg — tudja maga, mi a hegedű? Mintha innentől Szabadkáiig felszántana, elvetne és learatna minden évben. Oly sokat kell szántani egy kicsiny hegedűt, ezzel ni, uram! — És egy vonót mutat, amelyet az öve mellett visel, akár a szablyát. Előveszi; és a lószórt megfeszíti az ujjaival, amelyeket a körmenél gyűrűk pántolnak körül, mintha a körmeit tartanák, hogy széjjel ne repüljenek és le ne essenek. Akkor lemond a beszélgetésről, legyint a kezével, és megint megfordul, hogy elmenjen. — Kinek kell? — kérdezi a kijáratnál. Vegyen valami mást, vegyen neki mopedot vagy kutyát.

Állok kitartóan a műhelyben, nem a legjobban találok fel magam ebben a határozatlan, ingatag nyelven kimondott határozatlanságban, amit ételként használnak, mely laktat, de nem ízlik. A magyar valójában eléggé jól beszéli a nyelvemet, de minden mondat után hozzácsap a végéhez, akár valami süteményt, egy számomra teljességgel érthetetlen magyar szót is. Így tesz most is, a következőt tanácsolva:

— Menjen, uram, keresen valami más örömet a kislányának. Ez az öröm túlságosan nehéz a számára. És kései. Kései — toldja meg abból a paprikásszagból. — Hány éves? — kérdi azután üzletiesen.

Eltűnik, és én hallom, hogy átöltözik, és készül kijönni. Megmondom neki, hány éves Delsomina Mohorovičič. Hét. E szám hallatán összererezzen, mintha varázsvesszővel érintették volna. Lefordítja magában magyarul, szemmel láthatóan csak magyarul képes számolni, és valami különös illat terjeng a szobában, ez a cseresznye illata, és látom, hogy ez az illat követi hangulatának változását. Szájában most üvegpipa tűnik fel, amelyből cseresznyepálinkát szí. Keresztülhalad a bolton, mintegy véletlenül a lábamra tapos, amíg előhúzza egy apró gyermekgordonkát, és felkínálva továbbra is a lábamon áll, mutatva egyben, hogy milyen szűkös itt nála. Állok, és bolondnak tettetem magamat, akárcsak ő, csakhogy ő az én számlámra, én meg a magam kárára.

— Ezt vegye meg — mondja —, a fája öregebb, mint maga meg én együttvéve. És a lakkozása is jó... Különben hallgassa meg!

És ujját keresztülhúzza a húrokon. A gordonka négyszínű hangot ad, és ő lelép a lábamról, mintha az akkord megkönnyíthetné a világ minden terhét.

— Hallja? — kérdezi —, mindegyik húr tartalmazza valamennyi többit is. Am hogy ezt hallani lehessen, négy különböző dolgot kell hall-

gatni egyszerre, mi pedig lusták vagyunk erre. Hallja? Vagy nem hallja? Negyszázötvenezer, fordítja le nekem az árat magyarból. Mintha kővel csapott volna fejbe ezzel a fordított összeggel. Olyan, mintha beleesett volna a zsebembe. Épp annyi van nálam. Ezt már rég félretettem Delso-minának. Ez nem valami tétel, tudom én, de én ezt is alig szedtem össze. Örömmel közlöm, hogy megveszem.

— Hogyhogy megveszi? — kérdi a magyar, és megrovóan csóválja a fejét. — Ejnye, uram, hát így kell megvenni egy hangszert? Nem próbálja ki?

Zavartan keresek az üzletben valamit azon kívül a sapkán kívül, ami-re leülhetnék, mintha csakugyan ki akarnám próbálni.

— Nem tudja, hogyan szék nélkül? — kérdezi. — A réce a vízen ül, maga meg a szárazon sem tud hová lenni? Nem tud? — És megvetéssel veszi el a kis gordonkát, felemeli, és a vállához illeszti, mint a hegedűt.

— Így! — teszi hozzá, és nyújtja a hangszert.

Elveszem, és életemben először úgy gordonkázok, mintha hegedülnék. A défaille nem hangzik oly rosszul a mély kvintekben, úgy tűnik, hogy még jobban hallom a hangokat a fülemhez fektetett fán, a magyar pedig váratlanul ismét szagot vált. Ez alkalommal erős férfiverejtéket érezni; most trikóban van, és két ősz, varkocsba font szakáll lóg a két hóna alatt. Kihúzott egy fiókot, a sarkára ült, elvette tőlem a gordonkát, és játszani kezdett rajta. Elképesztett a ragyogó rögtönzés.

— Nagyszerűen játszik — mondtam.

— Én egyáltalán nem játszom gordonkán. Én csemlalós vagyok, és szeretem a hegedűt. Gordonkázni nem tudok. Ez, amit hallott, egyáltalán nem zene, habár maga ehhez nem ért. Itt csak úgy vannak felsorakoztatva mind a hangok, a legalacsonyabbaktól a legmagasabbakig, hogy felbecsülhessük a hangszer teherbírását meg más tulajdonságait... Becsmagoljam?

— Igen — mondtam, és a pénztárcám után nyúltam.

— Ötszázezer, kérem — mondta a magyar.

Jeges zsidbadás futott át rajtam:

— Nem négyszázötvenezeret mondott?

— Annyit mondtam, de az a gordonka. A többi a vonó. Vagy nem vesz vonót? Nem kell a vonó? Én meg úgy gondoltam, hogy guszlicához nyirettyű is jár...

Kivette a csomagból a vonót, és visszatette a kirakatba.

Én csak álltam, és egy szót sem tudtam szólni. Megkövülve. És végül felépültem ezekből a pofonokból, ettől a magyartól, akár valami betegségből, mámorból vagy aluszékonyságból, felébredtem, megkomolyodtam, felhagytam a játékkal ebben a komédiában, amelyben a magyar mutatja a fogait. Én valójában elfelejtettem a vonót. És nem is volt pénzem, hogy megvegyem a vonót is. Ezt meg is mondtam neki.

Egyszerre felvette a kabátját, naftalinszag áradt, és ezt mondta:

— Uram, nekem nincs időm megvárni, amíg maga megkeresi a vonóra-valót. Annál is inkább, ha már ötvenvalahány éves korára nem kereste meg. Jobb lesz, ha maga vár, mint én.

És kifelé indult az üzletből, egyedül hagyva engem odabenn. Az ajtóban megállt, visszajött, és hozzátette:

— Alkudjunk meg? A vonót törlesztésre fogja venni.

— Tréfál? — vetettem vissza, mert nem állt szándékomban belemenni többé a játékaiba, és távozni akartam.

— Nem, nem tréfálok. Egyezséget ajánlottam. Nem muszáj belemen-nie, de hallgassa meg.

A magyar olyan büszkén gyújtott rá a pipájára, hogy nyilvánvaló volt, miszerint Pestet is telifüstölte már vele.

— Halljam — mondtam.

— A vonó mellé tojást is vesz tőlem.

— Tojást?

— Igen, az imént látta a tojást, amit a tyúk tojt. Arról volna szó — toldotta meg, kivéve a fiókból a tojást, amit az orrom alá nyomott.

A tojáson ceruzával írva az a dátum állt: 1982. október 2-a.

— Annyit ad érte, amennyit a vonóért, kétévi törlesztésre...

— Hogy mondta? — kérdezem hitetlenkedve.

És a magyarból ismét szállni kezdett a cseresznye illata.

— Tán csak nem aranytojást tojik a maga tyúkjá?

— Az én tyúkom nem aranytojást tojik, de tojik valamit, amit ma-ga meg én, kedves uram, nem tudunk tojni. Napokat tojik, heteket és éveket. Minden reggel tojik egy pénteket vagy keddet. Ez a mai tojás például a sárgája helyében egy csütörtököt tartalmaz. A holnapi szerdát fog tartalmazni. A tojásból csirke helyett tulajdonosa életének egy napja fog kikelni. Micsoda élet! Tehát nem aranyból vannak, hanem időből. Még olcsón is kínálok. Ebben a tojásban, uram, a maga életének egy napja van. Bezárva, akár a csirke, és magán múlik, hogy kikel-e vagy sem.

— Ha el is hinném a maga meséjét, miért vennék meg egy olyan napot, amelyik már az enyém?

— Hogyan, uram, nem tud gondolkozni? Hogyhogy nem tud gondolkozni? A fülével gondolkozik? Hiszen minden gondunk a világon abból a tényből ered, hogy akként kell elhasználnunk a napjainkat, amilyenek. Abból a tényből, hogy a legrosszabbakat nem tudjuk átugorni. Ez a dol-gol lényege. Az én tojásommal a zsebében maga biztosítva van a bajok-tól. Amikor észreveszi, hogy a beköszöntő nap túlságosan is sötét, törje fel szépen a tojást, és elkerül minden kellemetlenséget. Végtére ugyan egy nappal rövidebb lesz az élete, de azért abból a csúf napból egy ren-des rántottát készíthet magának.

— Ha ennek a tojásnak csakugyan ilyen értéke van, miért nem tartja

meg önmagának? — mondtam, és a szemébe néztem, és nem értem meg belőle semmit. Ékes magyar nyelven nézett rám.

— Az úr tréfál? Mit gondol, hány tojásom van már ettől a tyúktól? Mit gondol, hány napját törheti össze az ember, hogy boldog lehessen? Ezret? Kétezret, ötezret? Tojásom annyi van, amennyit csak akar, de napom nincs. Különben, mint valamennyi tojásnak, ezeknek is korlátozott a tartósságuk. Bizonyos idő múltán ezek is megzúpnak, és használhatatlanok lesznek. Ezért, még mielőtt hatásukat vesztenék, eladom őket, kedves uram. Magának pedig nincs módja választani. Elismervényt ad a tartozásáról — toldotta meg végül, egy cédulára sebesen ráfirkált valamit, és odanyomta, hogy írjam alá.

— És képes ez a maga tojása — kérdeztem tőle — valami tárgyat is megszabadítani vagy megóvni egy naptól, mondjuk, könyvet?

— Természetesen, hogy képes, csak a tojást a tompa végén kell feltörni. Ám ebben az esetben elszalasztotta azt a lehetőséget, hogy a tojást maga használja ki.

Aláírtam a térdemen, fizettem, megkaptam a számlát, hallottam még egyszer a tyúkot kodálni a másik szobában, a magyar pedig becsomagolta a gordonkát a vonóval együtt, a tojást figyelmesen becsavarta, úgy-hogy végül elhagyhattam a boltot. Ő kijött utánam, kérte, hogy jól húzom meg a kilincset, miközben a kirakat-ajtót bezárta, és így ismét belevont valamiféle játékba. Szó nélkül elindult a maga útján, és csak a sarokról nézett vissza, s ezt kiáltotta:

— Ne feledje, a tojásra írt dátumig szól a használati idő. Az után a nap után a tojás többé nem használ...

ZÖLD KÖNYV

ISZLÁM FORRÁSOK A KAZÁR KÉRDÉSÉRŐL

ATEH (IX. század eleje) — az iszlám mondák szerint a kazár kagán udvarában élt az uralkodónak egy nőrokona, akik híres volt szépségéről. Termei előtt nagy, ezüstszőrű kutyák álltak őrt, és tulajdon szemükbe csapdostak a farkukkal. Idomítva voltak, hogy mozdulatlanul álljanak, és látni lehetett, ahogy időnként, nem mocsanva a helyükről, levezelik mellső lábaikat. Mellkasuk mélyén mássalhangzókat görgettek, akár a követ, és mielőtt elaludtak volna, hosszú farkukat maguk köré csavarták, akár a hajókötelet. Atehnak ezüstszínű szeme volt, és gombok helyett csengettyűket viselt, úgyhogy a hang alapján tudni lehetett az utcán, hogy a hercegnő az udvarban öltözködik-e vagy nyugovóra készülődvé vetkőzik. Ám csengettyűi sohasem hallatszottak. A hercegnő az eszétsége mellett rendkívüli lassúsággal volt megáldva. Ritkábban vett lélegzetet, mint ahogy mások tüsszentenek, és lomhaságában iszonyatos gyűlöletet táplált minden és mindenki iránt, aki vagy ami gyorsított te-

vékenységre akarta kényszeríteni, tekintet nélkül arra, hogy a dolgot, amire kényszerítették, szándékában állt-e magának is megcsinálni. A lassúság e ruhájának a béléseként, beszédében egy másilyen hajlam nyilvánult meg — sohasem maradt huzamosabban ugyanannál a tárgynál, s az emberekkel érintkezve akként ugrándozott, akár a madár ágról ágra. Ám azért néhány nap múltán váratlanul ismét visszatért az elkezdett történetre, és kérdezetlenül is folytatta azt, aminek egyszer már visszautasította a megtárgyalását, elcsatangolva csapongó gondolatai után. A fontos dolgok e megkülönböztetésének teljes hiányát beszéd közben a mellékesektől és a tökéletes közömbösséget valamennyi téma iránt azzal a szerencsétlenséggel magyarázzák, amely a hercegnőt a kazár vita során érte. Ateh ugyanis költőnő volt, ám szavaiból csupán a közvetzők maradtak fenn: „A különbség két *igen* között nagyobb lehet, mint *igen* és *nem* között.” A többit csak neki tulajdonítják.

Úgy vélik, hogy arab fordításban fennmaradt bizonyos számú verse vagy az ő alkotása nyomán keletkezett szöveg. A megtérés korabeli kazár viszonyok kutatóit főként a kazár vitának szentelt versek vonzották. Egy vélemény szerint ezek szerelmes versek voltak, és csak utólag használták fel őket bizonyítékként az említett vitában, amikor a vita krónikásai kezdtek feljegyezni az eseményeket. Történt, ahogy kedve tartotta, ám ebben a vitában Ateh nagy hévvel vett részt, és sikerrel cáfolta meg mind a héber, mind a keresztény igehirdetőt, úgyhogy végül az iszlám képviselőjét, Farabi ibn Korát támogatta, és uralkodójával, a kazár kagánnal együtt az iszlám hitére tért. A vita görög részvevője, érezvén, hogy ő a vesztes, szövetkezett a zsidó küldötttel, és együttesen arra ítélték Ateh hercegnőt, hogy két pokol alvilági erőinek kezére kerüljön — a héber Belialnak és a keresztény Sátánnak. Ateh, hogy ne kelljen ekként végeznie, úgy határozott, hogy önként a harmadik pokolba, az iszlám Ibliszhez menekül. Iblisz mivel nem tudta teljes egészében megváltoztatni a másik két pokol döntését, megfosztotta nemétől, és arra ítélte, hogy felejtse el verseit meg anyanyelvét, egy szó kivételével, amely így hangzik: „ku”, de örök életet adományozott neki. Elküldte hozzá az Ibn Hadras nevű gonosz szellemet, aki strucc alakjában mutatkozott meg neki, és az hajtotta végre rajta ezt az ítéletet. Úgyhogy Ateh hercegnő örök életű lett, és minden gondolatára meg szavára számtalanszor vissza tudott térni újból és nem sietősen, mivel az öröklét eltompította érzékeit arra vonatkozóan, hogy az időben mi következik előbb, és mi utóbb. Ám szerelemben csak álmában lehetett része. Így Ateh hercegnő teljes egészében szektájának, az álomvadászoknak szentelte magát, a szektát kazár papok alkották, akik valamiféle földi változatát igyekeztek kialakítani annak az égi lajstromnak, amelyet a *Szent könyv* említ. Tudományuk lehetővé tette számára, hogy idegen álmokba juttasson el üzeneteket, a saját vagy, más gondolatait, vagy éppen tárgyakat. Ateh hercegnő nálánál ezer esztendővel fiatalabb ember álmában jelenhetett meg, és akármilyen dolgot

küldhetett annak a személynek, aki őt álmodja, ugyanolyan biztonságosan, mint ha borral itatott lovon vágózó futár vinné. Csak sokkalta, sokkalta gyorsabban... Léfirták Ateh hercegnő egy ilyen eljárását. Egyszer hálósobája kulcsát a szájába vette, és várt, amíg nem hallott zeneszót, majd egy fiatal nőszemély törékeny hangját, aki a következő szavakat mondta:

— A cselekedetek az ember életében olyanok, akár az étel, a gondolatok meg az érzések pedig mint a fűszerek. Nem fog jól járnai az, aki megszózza a cseresznyét, vagy ecetet lötytyint a süteményre...

Amikor ezek a szavak elhangzottak, a kulcs eltűnt a hercegnő szájából, és ő, azt mondják, tudta, hogy ezzel végbement a csere. A kulcs ahhoz került, akihez a szavakat intézték, a szavak pedig, cserében a kulcsért, Ateh hercegnőéi lettek...

Daubmannus azt állítja, hogy Ateh hercegnő az ő korában még mindig élt, és egy XVII. századi lantos, valami Masudi nevezetű anatóliai török találkozott és beszélgetett is vele. Ez az ember az álomvadászat tudományát tanulta, és birtokában volt a kazár enciklopédia vagy szótár egy arab változata, ám abban a pillanatban, amikor a hercegnővel való találkozása esett, még mindig nem ismerte annak a lajstromnak valamennyi meghatározását, úgyhogy nem ismerte fel a „ku” szót, amikor Ateh hercegnő említette. Ez a szó a kazár szótárból való, és egy gyümölcsfajtát jelöl, és ha Masudi ezt megértette volna, eszébe jutott volna, hogy ki áll előtte, és megtakaríthatta volna tudománya minden későbbi erőfeszítését; a boldogtalan hercegnőtől többet tanulhatott volna az álomvadászatról, mint bármilyen szótárból. Ám nem ismerte fel, és elengedte legjobb zsákmányát, úgy vélve, hogy értéktelen. Ezért Masudit, miként egy legenda állítja, a született tevéje szembeköpte.

SÁRGA KÖNYV

HÉBER FORRÁSOK A KAZÁR KÉRDÉSRŐL

Jegyzet Ádám Kadmonról. A kazárok az emberek álmában betűket láttak, és nyomoztak bennük az előember után, az ősrök Ádám Kadmon után, aki férfi is volt, meg asszony is. Úgy vélték, hogy minden emberhez egy betű is tartozik az ábécé betűiből, és hogy e betűk mindegyike Ádám Kadmon egy testrészt képezi a földön, és hogy az emberek álmában ezek a betűk összetalálkoznak, és Ádám testében elevenednek meg. Ám ezek a betűk és az általuk jelölt nyelv nem ugyanaz, mint amellyel mi élünk. A kazárok úgy hitték, hogy tudják, hol a határ a két nyelv és, a két írás, isten szava *davar* — és a mi emberi szavaink között. A határ, ekként állították, az ige és a főnév közé kerül! Ugyancsak a tetragramma — isten ritkos neve, amelyet már az alexandriai szeptáns is az értelmetlen *kiriosz*

szó mögé rejt, egyáltalán nem főnév, hanem ige. Eközben ugyanígy szem előtt kell tartani, hogy Ábrahám az igéket vette figyelembe, amelyeket az Úr a világ teremtésekor használt, és nem a főneveket. A nyelv tehát, amelyet használunk, két egyenlőtlen erőből áll, amelynek eredete lényegileg különbözik. Mert az ige, a logosz, a törvény, a valódi cselekedetek, a helyes és célszerű viszony képzete megelőzte magának a világ teremtésének cselekedetét, meg annak is, ami hatni fog és viszonyra fog lépni. A főnevek pedig csak azután alakultak ki, miután létrejöttek az evilági teremtmények, méghozzá azért, hogy megjelöljék őket. Így a nevek akként jönnek, mint a csörgő a sapkára, Ádám után, aki a 139. zsoltárában ezt mondja: „Mikor még nyelvemen sincs a szó, immár egészen érted azt, Uram!” Az, hogy a főnevek arra vannak szánva, hogy az emberi nyelv természetében lappangjanak, csak egy bizonyítékkal több arra, miszerint a szavaknak ahhoz a rendjéhez tartoznak, amelyek isten nevét lényegítik meg. Mert isten neve (Tóra) ige és nem főnév, és ez az ige aleffel kezdődik. Az isten a Tórába nézett, amikor a világot teremtette, tehát a szó, amivel a világ kezdődik, ige. Nyelvünknek tehát két rétege van — egy isteni réteg és egy másik, gyanús eredetű, amely alkalmasint a Gyehennához, az Úrtól északra eső területhez kötődik. Ekként a pokol és a mennyország, a múlt és a jelen megvannak már a nyelvben és a nyelv írásbeliségében.

A nyelv írásbeliségében! Itt megmutatkozik az árnyék mélye. A földi ábécé az égi tükörképe, és osztozik a nyelv sorsában. Ha együtt használjuk a főneveket meg az igéket is, habár az igék végtelen magasan állanak a főnevek felett, mert sem koruk, sem eredetük nem egyforma, mert az igék a főnevek előtt keletkeztek a Teremtés után, és mindez az ábécére is érvényes. Azok a betűk tehát, amelyek a főnevek leírására szolgálnak, és azok a betűk, amelyekkel az igéket jegyzik le, nem lehetnek ugyanazon fajtájúak, és emberemlékezet óta két jelsorba vannak osztva, de mára elkeveredtek a szemünkben, mert a feledés a szemben van. Ahogyan a földi ábécé betűi egy-egy emberi testrésznek felelnek meg, ugyanígy az égi ábécé betűinek mindegyike Ádám Kadmon testrészeivel azonos, míg a betűk közötti fehérség a test mozgásának ütemét jelenti. Am mivel az isteni és az emberi ábécé párhuzamossága nem engedélyezhető, az egyik közülük mindig visszavonul, hogy helyet adjon a másiknak, és fordítva, amikor a másik tágul, az előbbi fogyatkozik. Ez a *Biblia* írásaira is érvényes — a *Biblia* állandóan lélegzik. Egy pillanatra az igék ragyognak fel benne, majd nyomban, miután visszahúzódtak, a főnevek kezdenek feketélleni, csakhogy mi ezt nem láthatjuk, ahogyan azt sem tudjuk elolvasni, mit ír a fekete tűz a fehérre. Ugyanígy Ádám Kadmon teste is váltakozva kitölti lényünket vagy apadva elhagyja, már aszerint, hogy az égi ábécé előretörőben vagy fogyatkozóban van-e. A mi ábécénk betűi a valóságban mutatkoznak, míg az égi ábécé betűi álmainkban jelennek meg, szétszórva, akár a fény és a homok a föld vizein abban a pillanatban,

amikor az isteni írás felbuzog, és visszaszorítja az emberi írást alvó szemünkből. Mert ál munkban szemünkkel és fülünkkel gondolkozunk, az álombeli beszédben nincsenek főnevek, csak igéket használ, és valamennyi ember csak álmban zaddik, nem lehet gyilkossá... Én, Sámuel Koen, e sorok írója a kazár álmovadászokhoz hasonlatosan merülök le a világ sötét felének tájaira, és igyekszem kivonni onnan az ott fogva tartott isteni szikrát, de megeshet, hogy az én lelkem is rabul esve ott marad. Az ott gyűjtött betűkből, meg azoknak a betűiből, akik ezt előttem tették, könyvet állítok össze, amely, miként a kazár álmovadászok mondták, Ádám Kadmon testét fogja alkotni a földön...

*

A két ember a félhomályban egymást méregetve kifordította a maradék fehér zacskókat is, ám nem talált bennük mást, mint néhány tucat ábécérendbe szedett szót, olyasmit, amit Koen a *Kazár szótár (Lexikon cosri)* névvel illetett, és amit akként értelmeztek, mint az alefbécé sorrendjébe szedett ismeretek összességét a kazárokról, vallásukról, szokásaikról, minden velük kapcsolatban levő emberről, történelmükről és a judaizmusra való áttérésükről. Ez hasonlatos anyag volt ahhoz, amit sok évszázaddal Koen előtt Juda Halévi feldolgozott a kazárokról szóló könyvében, de Koen továbbment Halévinél olyan értelemben, hogy megkísérelte részletesebben áttekinteni azt a kérdést, kik voltak azok, akiket Halévi a kazár vita kinevezett keresztény és mohamedán részvevőiként említ. Koen iparkodott felfedni kettejük nevét, érveiket és kidolgozni életrajzukat szótára számára, amelynek — mint vélte — tartalmaznia kell olyan meghatározókat is, amelyeket a kazár kérdéssel foglalkozó zsidó források elhanyagoltak. Így Koen szótárába bekerült egy keresztény prédikátor és misszionárius életrajzána vázlata is, szemmel láthatóan ugyanazé, aki után Koen a jezsuitáknál érdeklődött, ám szűkszavú volt, név említése nélkül, amit Koennak nem sikerült megtudnia, úgyhogy nem is csatolhatta a szótárhoz. „Juda Halévi — jegyezte fel Koen ezzel a befejezetlen életrajzzal kapcsolatban —, kiadói meg más héber magyarázók és források név szerint csak egyet említene a kazár kagán udvarában lefolyt vallási vita három részvevője közül. Ez a zsidó képviselő — Iszaak Szangari, aki megfejtette a kagán álmát az angyal nála tett látogatásáról. A vita többi részvevőjét — a kereszténység és az iszlám képviselőit — a héber források név szerint nem említik, csak annyit közölnek, hogy az egyik filozófus, a másíkról, az arabról még annyit sem mondanak, hogy a vita előtt vagy után ölték-e meg. Lehet, hogy a világon — írta a továbbiakban Koen — még valaki gyűjti a kazárookra vonatkozó okmányokat és értesítéseket, ahogyan Juda Halévi is tette, és a források ugyanilyen gyűjteményét készíti, vagy szótárt állít belőlük össze, miként én is. Lehet, hogy ezt olyan valaki teszi, aki nincs a mi hitünkön, hanem keresztény

vagy az iszlám törvényeit követő ember. Lehetséges, hogy a világon léteznek még ketten, akik engem keresnek, ahogyan én őket keresem. Lehet, hogy ők velem álmodnak, ahogyan én velük, és sóvárognak az után, amit én tudok, mert számukra az én igazságom titok, ahogyan az én számomra az ő igazságuk elrejtett válasz a kérdéseimre. Nem hiába mondják, hogy minden álom hatvanada az igazságnak. Lehet, hogy nem hiába álmodom Konstantinápolyt és benne magamat egészen más emberként, mint amilyen valójában vagyok — a nyeregben ügyesnek és a kardforgatásban gyorsnak, kissé sántának és más módon vallásosnak, mint ahogyan vagyok. A Talmudban ez áll: „Menjen, hogy álmat három másik előtt fejtsek meg!” Ki az én három emberem? Nincsenek-e itt közvetlen mellettem — az a másik, a keresztény kazárkutató, és a harmadik, a mohamedán? Vajon három vallás van a lelkeimben egy helyett? Vajon két lelkem a pokolra száll, és csak egy megy a mennyországba? Vagy, mint amikor a világ teremtéséről szóló könyvet tanulmányozzák, nélkülözhetetlen, hogy hárman ne legyenek, és egy nem elegendő, és én joggal sóvárgok a másik kettő után, ahogyan ők talán a harmadik után sóvárognak. Nem tudom, de azt tudom, és megbízhatóan tapasztaltam, hogy három lelkem harcban áll bennem egymással, és közülük egy szablyát visel, és már Konstantinápolyban van; a másik kétkedik, lanton zenélve sír és énekel, a harmadik meg ellenem van. Ez a harmadik nem jelentkezik, vagy még mindig nem tud engem elérni. Ezért csak azzal az elsővel álmodok, a szablyát viselővel, a másikat, a lantost nem álmodom. Mert, ráv Hiszda mondja: „Az álom, amelyet nem fejtenek meg, ugyanolyan, mint az írás, amelyet nem olvasnak el”, én pedig megfordítom, és a visszáját mondom: „Az el nem olvasott írás olyan, akár a meg nem álmodott álom.” Hány álmot küldtek nekem, amelyet sohasem kaptam meg és álmodtam végig? Nem tudom, de azt tudom, hogy lelkeim közül az egyik, az alvó ember homlokát nézve meg tudja fejteni a másik lélek eredetét. Érzem, hogy lelkem darabjai találkozhatnak más emberi lények között, a tevék között, kövek és növények között; valakinek az álma lelkem testéből vette építőanyagát, és valahol messze belőle építi házáat. Mert lelkeim a maguk tökéletesedésére más lelkek együttműködését keresik, a lelkek ekként segítenek a lelkeknek. Tudom, hogy kazár szótáram magában foglalja a héber ábécé mind a tíz számjegyét és 22 betűjét; ezekből világot lehet teremteni, de lám, én nem vagyok képes. Hiányzanak bizonyos nevek, egyes betűk emiatt betöltetlenül maradnak. Mennyire szeretném, ha a nevek szótára helyett meghatározóként csupa igét alkalmazhatnék! Ám ezt ember nem reheti. Mert a betűk, amelyek az igéket jegyzik, Előchimtől erednek, és csupán azok a betűk, amelyek főneveket és neveket jelölnek, amelyek a Gyehennából származnak az ördögtől, azok képezik szótáromat és hozzáférhetőek a számomra. Tehát a nevekhez és az ördöghöz kell tartanom magamat . . .”

— Baal halomót! — kiáltott fel Papo rabbi, amikor Koen irományai-ban ehhez a helyhez értek —, ez félrebeszél?

— Én megint valami másra gondolok — válaszolta Nehama, és elkop-pantotta a gyertyát.

— Mire gondolsz? — kérdezte tőle Papo rabbi, és eloltotta a lukier-nárt, mire a lelkek mindegyike elsuttogta a nevét, és elenyészett.

— Arra gondolok — válaszolta Nehama a teljes sötétségben, amely-ben a szoba sötétje egybevegült szája sötétségével —, hogy vajon Zi-mony, Kavala vagy Szalonika való-e neki?

— Szalonika, zsidó anyánk! — képedt el Papo rabbi. — Szóba sem jöhet. Sziderokapsziba kell vájárnak küldeni!

— Szalonikába fogjuk küldeni a menyasszonyához — zárta le a másik öreg elgondolkozva, és világot sem gyújtva kimentek.

*

Ekként Sámuel Koen sorsa meg volt pecsételve. Számúzték Dubrovnik-ból, és ahogyan a zdur jelentéséből következtetni lehet rá, ismerőseitől búcsút vett „Szent Tamás apostol napján az 1689. évben, nagy kánikulá-ban, amelyben a barom a farkát csüngeti, a Stradunt pedig belepi a ma-dártoll”. Aznap este Efosinija asszony férfiruhát öltve akként ment ki, ahogyan a nyilvános nőszemélyek teszik. Koen azon az estén utolsó ízben ment a patika felől a Sponza irányába, és az asszony a Garište boltíve alól egy ezüstpénzt vetett elé. Ő felvette a pénzt, és belépett a sötétbe. Az első pillanatban visszahőkölt, azt gondolván az asszonyról, hogy férfi, de amint ujjáival érintette, nyomban ráismert.

— Ne menj — mondta neki az asszony —, a bírakkal mindent el le-het intézni. Csak mondd. Nincs olyan számúzetés, amit nem lehet átvál-tani egy kevés büntetésre a tengeri tömlőben. Akinek kell, a szakállába csavarok valamennyi aranyscudót, és akkor nem kell elválnunk egymástól.

— Nem azért kell elmennem, mert számúzték — válaszolta Koen —, számomra az ő irományuknak annyi az értéke, mint annak a dalnak, amit az ölyömadár röptében kiokádik. Mennem kell, mert elérkezett a végső ideje. Gyermekkoromtól azt álmodom, hogy szabályával verek-szem a sötétben, és álomban sántítok. Egy olyan nyelven álmodok, amelyet a valóságban nem értek. Akkortól mostanáig ez a huszonkette-dik esztendő, és ideje, hogy álmom beteljesüljön és magyarázatot nyerjen. Vagy most, vagy soha. Beteljesülni pedig ott fog, ahol álmodom — Kon-sztantinápolyban. Mert nem hiába látom álomban azokat a görbére épí-tett utcákat, hogy megöljék velük a szelet, azokat a bástyákat és a vizet alattuk . . .

— Ha többé nem találkozánk ebben az életben — mondta erre Efo-sinija asszonyság —, találkozunk majd egy másikban, amelyik következik. Lehet, hogy mi csupán lelkek gyökerei vagyunk, amelyek belőlünk sarjad-

nak ki majd egy napon. Lehet, hogy a te lelked viselő, és egy nap az én lelkemet fogja megszűlni, ám előbb mindkettőnek meg kell tennie a rája szabott utat...

— Ha így is van, abban a leendő világban nem fogunk egymásra ismerni. A te lelked nem Ádám lelke, az, amelyet valamennyi későbbi nemzedékbe száműztek, és arra ítélték, hogy valamennyiünkkel újra meghaljon.

— Ha nem így, akkor másként fogunk találkozni. És én megmondom neked, miként ismerhetsz fel. Akkor férfi leszek, de ugyanilyen kezem lesz, amilyen most van — mindkettőn két hüvelykujj lesz, úgyhogy bármelyik lehet a jobb is, meg a bal is...

E szavak után Efrosinija asszonyosság megcsókolta Koen gyűrűjét, és örökre elváltak egymástól. Lukarević asszonyosság halála, ami hamarosan bekövetkezett és annyira szörnyűséges volt, hogy megénekelték a népdalokban, nem vethetett árnyékot Koenra, mert ő abban az időpontban, amikor Efrosinija asszonyosság meghalt, már maga is tardémába esett, olyan álomba, amelyikből nincsen ébredés.

Kezdetben úgy gondolták, hogy Koen elmegy jegyészéhez, Lidisziához Szalonikába, és ott megházasodik, miként a dubrovniki zsidó közösség javasolta. Ám ő nem így tett. Este megtömté a pipáját, és reggel a trebinjei Sabljak pasa táborában szívtá ki, aki hadjáratba indult Havasföld ellen. Ekként Koen mindennek ellenére Konstantinápoly felé vette az irányt. Ám sohasem érkezett meg oda. A szemtanúk, akiket a dubrovniki zsidók a pasa kíséretéből megvesztegettek, növényi festékeket adva nekik len festéséhez, hogy meséljék el Koen végnapjait, a következőket mondták.

*

A pasa abban az évben kíséretével északra utazott, a felhők meg felettük egész idő alatt délnek szálltak, mintha magukkal vinnék az emlékezetüket. Már ez magában sem volt jó jel. Nézték az ebeiket, ahogy rohannak keresztül a bosnyák erdők illatai között, akár az évszakokon keresztül, és a šabaci palotába tértek szállásra azon az éjszakán, amikor holdfogyatkozás lett. A pasának akkor a Szávanál egy csikója lábát törte, mire ő hívatta lótemetőjének őrét, Koen azonban oly mélyen aludt, hogy nem hallotta a hívást, mire a pasa korbácsával a szeme közé csapott, akként húzva az ütést, mint a kútból, úgyhogy a kezén megpattantak a karperecek. Koen menten felriadt, és futva indult intézni a dolgát. Ez után az eset után Koennak ideiglenesen nyoma veszik, mert a pasa táborbából Belgrádba megy, amit akkor az osztrák seregek tartottak. Annyit tudni, hogy Belgrádban eljárt a török szefárdok óriási kétemeletes házába — amely tele volt a folyosón ordítózó huzattal —, a zsidó otthonba, a több mint száz termet, ötven konyhát és harminc pincét számoló „abhehámba”. A vízváros utcáin nézte a gyerekek fizetett csatáit, akik vérre menően verekedtek, akár a kakasok, míg köröttük fogadás

folyt. A régi hánban lakott a 47 helyiség egyikében, amelyek az ottani német zsidók, az askenázik tulajdonában voltak, és itt talált egy „ladin” nyelven írt könyvet az állomfajtásról. Estefelé elnázte, hogy a belgrádi tornyok hogyan szántják ekevasként a felhőköt.

— Amikor az ég végére érnek — jegyezte fel —, megfordulnak, és az újabb felhőkön keresztül visszafelé tartanak . . .

Amikor Sabljak pasa serege elérte a Dunát, a négy mennyei folyó egyikét — azt, amelyik az allegorikus réteget jelképezi a *Bibliában*, Koen ismét hozzá csatlakozott. Akkor olyasmi történt, ami Koennak meghozta a pasa kimondott jóindulatát. A pasa a hadjáratba magával vitt egy jól fizetett görög ágyúöntőt is. Ez öntőformáival és szerkezetével egynapi járóföldre lemaradt a sereg mögött, és amint híre ment a szerbekkel és az osztrákokkal való első csatározásoknak, a pasa parancsot adott, hogy a Vaskapunál háromezer könyök lőtávolságú ágyút és két egyiptomi mérő súlyú ágyúgolyókat öntsenek. Mert a lombardától (ágyútól) — mondta a pasa — meg fog döglöni a csirke a tojásban és el fognak vetélni a rókák, a méz pedig meg fog keseredni a kasokban. Azt parancsolta, hogy a görögért Koent küldjék. Mivel azonban sabbath volt, Koen ahelyett, hogy ellovagolt volna, lefeküdt aludni . . .

Reggel kiválasztott egy tevét, kétpúpú hím és egypúpú nőstény ivadékat, amelyik a nyarat bekátrányozva töltötte, és most készen állt az útra. Egy „derítő” lovat is magával vitt azok közül, amelyeket előbb ráenvednek a kancákra, hogy kedvet csináljanak nekik, mielőtt a csödörrel meghágnák őket. Koen, váltogatva a lovat és a tevét, egy nap alatt kétnapi utat tett meg, és elintézte a dolgot. Amikor a pasa elképedve megkérdezte tőle, hogy hol tanult és ki tanította lovagolni, Koen azt felelte, hogy álmában gyakorolta. Ez a válasz rettenetesen megtetszett a pasának, és egy orrba való függőt ajándékozott Koennak. Amikor az ágyút kiöntötték, löni kezdtek vele az osztrák állásokat. Sabljak indulást vezényelt csapatának, és valamennyien megrohanták a szerb állásokat, beleértve Koent is, aki szablya helyett valami iszákot vitt, habár az iszákban köztudomásúan nem volt semmi értékes sem, hanem ellenkezőleg, csak régi, apró betűkkel telerótt papírlapok fehér huzatokban.

— A levesként sűrű égbolt alatt — meséli a szemtanú — berontotunk egy sáncba, ahol csak három embert találtunk, míg a többiek elmenekültek. Két katona csak kockázott, ügyet sem vetve a rohamunkra. Mellettük a sátor előtt mintegy önkívületben egy gazdagon öltözött lovas aludt, és egyedül csak a kutyái rohantak meg bennünket. A mieink egy szempillantás alatt levágták a kockázók egyikét, és kopjával átdöfték az alvó lovasat. Az, úgy keresztüldöfve feltámaszkodott a könyökére, és Koenra nézett, aki ettől a pillantástól felbukott, mintha golyó találta volna el, és azok a papírok kihullottak az iszákjából. A pasa megkérdezte, hogy vajon Koent ölték-e meg, amiről az a másik kockavető arabul válaszolt, így szólva:

— Ha Koennak hívják, akkor nem golyó találta el, hanem az álom verte le a lábáról...

Ez igaznak bizonyult, és ez a különös szó aznapra megmentette a kockavető életét. Mert a szó emberi, akár az éhség. Nincs mindig ugyanolyan ereje...

*

A Sámuel Koenről, a dubrovniki gettóbeli zsidóról szóló közlemény vége jelentés az utolsó álmáról, amely súlyos és mélységes tardémában folyt le, amelybe bevezett, akár a nyílt tengeri messzeségbe, ahonnan nincsen visszatérés. Ezt az utolsó jelentést Sámuel Koenről a trebinjei Sabljak pasának az a kockavető tette, akinek megkegyelmezték a harcmezőn. Az, amit ő jelentésében a pasának mondott, örökre egy selyemsátorba marad bevarrva a Duna partján, és hozzánk csak a beszélgetés töredékei jutottak el a zöld kelmén keresztül, amely nem ázik át az esőn. A kockavetőt Jusuf Masudinak hívták, és álomfejtő volt. A más álmában képes volt megvadászni a nyulat, hát még az embert, és annál a lovasnál szolgált, akit a kopjával ébresztettek fel. Az a lovas tekintélyes és gazdag személyiség volt, Avram Brankovićnak hívták, és csak az agarai annyit érték mint egy hajórakomány puska. Vele kapcsolatban Masudi tulajdonképpen hihetetlen dolgot állított. Azt bizonygatta Sabljak pasának, hogy súlyos álmában Koen éppen ezt az Avram Brankovićot álmodja.

— Te azt mondd, hogy álomfejtő vagy? — kérdezte erre a pasa Masuditól. — Meg tudod látni akkor Koennak ezt az álmát is?

— Természetesen, hogy meg tudom. Én már látom, mit álmodik: mivel Branković haldoklik, így Branković halálát álmodja.

Ezekre a szavakra a pasa mintha felélénkült volna.

— Ez azt jelenti — állapította meg hamar —, hogy Koen most átélheti azt, amit egyetlen másik halandó sem: a haldokló Brankovićot álmoldva megélheti a halált, és életben maradhat?

— Így van — helyeselt Masudi —, de nem tud felébredni, hogy azt, amit álmában látott, elmesélje.

— De azért te láthatod, miként álmodja a halált...

— Láthatom, és holnap jelentést teszek róla, hogyan hal meg egy ember, és mit érez aközben...

Sem Sabljak pasa, sem mi nem fogjuk megtudni sohasem, hogy a kockavető azért kérte-e ezt a dolgot, hogy egy nappal meghosszabbítsa az életét, vagy azért, mert valóban láthatta Koen álmát, és megélhette benne Branković halálát. A pasa mégis úgy ítélte meg, hogy érdemes próbát tenni. Azt mondta, hogy valamennyi holnap nap annyit ér, mint a használatlan lópatkó, a tegnapi meg mint az elveszett tevepatkó, és Masudit másnapig életben hagyta.

Koen ezt az éjszakát úgy töltötte, hogy utolsó alkalommal aludt; hatalmas orra egész nagy madárként lesett ki mosolyogva álmából, ez a mo-

soly pedig úgy festett, mint egy régen végigevett lakoma hulladéka. Ma-
nudi reggelig nem távozott el ágya fejtől, és mire megvirradt, az anató-
iai annyira megváltozott ettől a virrasztástól, mintha korbácsolták vol-
na azokban az álmokban, amelyeket olvasott. És a következőket olvasta
ki belőlük.

Branković mintha nem a kopja okozta sebtől haldoklott volna. Azt a
sebet nem is érezte. Sokkalta többet érzett egyetlen sebnél, és a sebek szá-
na nagy gyorsasággal sokszorozódott. Azt érezte, hogy egy kőoszlopon
áll magasan, és számol. Tavasz volt, szél fúj, amely vesszőikből varko-
csokat fon a fűzeknek, és a Marostól a Tiszáig meg a Dunáig valamennyi
fűzfának varkocsa volt. Mintha nyilak csapódtak volna a testébe, de a
örténés visszafelé haladt: mindegyik nyílnál legelőbb a sebet érezte, az-
után a szúrást, majd a fájdalom abbamaradt, a levegőn át süvítés hallat-
szott, majd végül felzűmmögött az ideg, amelyről a nyíl elröppent. Ek-
szént haldokolva számlálta a nyilakat egytől tizenhétig, akkor pedig le-
zuhant az oszlopról, és felhagyott a számlálással. Zuhanás közben neki-
ütközött valaminek, ami kemény volt, elmozdíthatatlan és óriási. De ez
nem a föld volt. A halál volt az. Sebei ettől az ütődéstől szerteröppentek
minden irányba, úgyhogy egyik a másikat többé nem érezhette, és csak
azután csapódott a földhöz, már holtan.

Majd ezt követően ugyanebben a halálban másodszor is meghalt, habár
úgy tetszett, nincs már a halálban több hely a legkisebb fájdalom számára
sem. A nyilak becsapódásai között párhuzamosan még egy haldoklása tar-
tott, éretlen gyermeki halállal haldoklott, és csupán az aggasztotta, hogy
nem tudja elég gyorsan elvégezni a hatalmas munkát (mivel a halál meg-
erőltető munka), és hogy ugyanakkor, amikor elérkezik a zuhanás az
oszlopról, végezzen ezzel a másik halállal is. Ezért erőlködött és igyeke-
zett. Feküdt ebben a mozdulatlan sietségben a cifra kemence mögött,
amelyet kicsiny, szinte gyermektemplom formájúra építettek vörös és
aranyos kupolákkal. Az izzó és jeges fájások kibuzogtak testéből a szobá-
ba, mintha szabadságra törnének belőle, és iramodva váltogatnák az
éveket. A homály akár a nyirkosság terjengett, a ház mindegyik helyisége
más- és másképpen feketéllett, és még csupán az ablakok derengtek a
hunyo napvilágtól, amely alig volt halványabb a szoba sötétjénél. Valaki
akkor elindult a láthatatlan előcsarnokból gyertyát tartva, és mintha az
ajtófélfán annyi fekete ajtószárny lett volna, mint lap a könyvben, a fény
mindent megfordítva röviden átlapozta, és bejött. Ekkor valami ömleni
kezdett belőle, és ő kipisálta magából az egész múltját, és üresen maradt.
És akkor mintha víz kezdett volna áradni, és odakinn az éjszaka a föld-
ről felkapaszkodott az égre, s neki mintha egyszerre az összes haja ki-
hullott volna, mintha kucsmát kaptak volna le a fejről, amelyik már
halott volt.

És akkor Koen álmában megmutatkozott Branković harmadik halála is.
Alig volt észrevehető, eltakarta valami, ami erősen felgyülemlett idő le-

hetett. Mintha száz esztendőök állottak volna Branković két előbbi és a harmadik halála között, amely alig volt kivethető arról a helyről, ahol Masudi állt. Elsőre Masudi azt gondolta, hogy Branković most fogadott fia, Petkutin halálával hal meg, ám mivel tudta, hogy Petkutin miként végezte, hamarosan rájött, hogy ez nem Petkutin halála. Ez a harmadik halál gyors volt és rövid. Branković valami különös ágyban feküdt, és egy férfi megragadta a párnáját, és fojtogatni kezdte vele. Ez alatt az idő alatt Branković csak egyetlen dologra gondolt — hogy el kell érnie a tojást, ami az ágy melletti asztalkán volt, és fel kell törnie. Branković nem tudja, miért van erre szükség, de amíg a párnával fojtogatják, tisztában van azzal, hogy most egyedül ez a fontos. Ugyanakkor felfogja, hogy az ember tegnapiját és holnapját nagy késéssel fedezte fel, egymillió évvel keletkezése után — előbb a holnapot, majd a tegnapot. Egy régmúlt éjszakán fedezte fel, amikor a sötétségben a jelen hunyni kezdett a múlt és a jövő közé szorítva és szinte megszakítva tőlük, amelyek ezen az éjszakán annyira feltornyosultak, hogy szinte összeértek. És most is úgy volt. A jelen két örökkévalóságtól — a múlttól és a jövődtől — elfojtva hunyni kezdett, és Branković harmadszor is meghalt, abban a pillanatban, amikor a jelen és a jövő összeütközött benne és összemorzsolta tüstént, amikor sikerült neki összemorzsolnia azt a tojást . . .

Ekkor Koen álma egyszerre üres maradt, akár a kiszáradt folyómeder. Eljött az ébredés ideje, de nem volt többé senki, aki álmodná Koen ébrenlétét, miként ezt életében Branković tette. Így tehát Koennal is meg kellett történnie annak, ami történt. Masudi látta, hogy Koen álmában, amely halálhörgésbe csapott, miként hullottak le az őt körülvevő valamennyi dologról a nevek, akár süvegek, és a világ szűzi tisztaságú lett, akár a létezés első napján. Csupán az első tíz számjegy és az ábécének azok a betűi, amelyek igét jelölnek, ragyogtak Koen körül aranykönynyekként a dolgok felett. És akkor ő megtanulta, hogy a tíz parancsolat számjegyei szintén igék, és hogy utolsóként feledik el őket egy nyelv elfelejtésekor, és visszhangként akkor is megmaradnak, amikor maguk a parancsolatok már elenyésztek az emlékezetből.

Ebben a pillanatban Koen halálába ébredt, és Masudi elől eltűnt az ösvény, mert a látóhatárra fátyol ereszkedett, amelyen a Jabok folyó vizével ezt írta:

„Mert a ti álmaitok nappalok az éjszakában.”

Fontosabb irodalom: Anonimus, *Lexicon Cosri*, Continens Colloquium seu disputationem de religione, Regiemonti Borussiae excudebat typographus Ioannes Daubmannus, Anno 1691. passim; Koen őseiről lásd: M. Pantič, *Hivő fia egy anyának* . . . A Jugoszláv Tudományos és Művészeti Akadémia Történelmi Intézete évkönyve, Dubrovnik, 1953., II., 209—216. l.

KAZÁR CSUPOR — egy kazár álomfejtő, aki még tanuló volt a kolostorban, csuprot kapott ajándékba, amit a cellájában helyezett el. Este beletette a gyűrűjét, ám amikor reggel kereste benne, nem találta. Hiába nyúlált bele, sehogyan sem érte el az alját. Mivel a csupor karhossznál sekélyebb volt, ezen igen elcsodálkozott. Elmozdította, de a csupor alatt a padló sima volt és semmilyen nyílás sem látszott, a csupornak alul pedig ugyanolyan feneke volt, mint a többinek. Fogta a botját, és azzal igyekezett elérni a csupor alját, de most is eredmény nélkül; a csupor feneke mintha menekült volna. Így gondolkozott: „Ahol én vagyok, ott a küszöböm is”, és tanítómesteréhez, Mokadaszi al Szaferhoz fordult, arra kérve, magyarázza meg, mit jelent az ilyen csupor. A tanítómester fogott egy kavicsot, beledobta a csuporba, és számlálni kezdett. Amikor hetvenig jutott, a csuporból csobbanás hallatszott, mintha valami a vízbe esett volna, és a tanítómester így szólt:

— Megmagyarázhatnám, hogy mit jelent a csuprod, de gondolkozz rajta, hogy megéri-e ez tenedek? Amint megmondom, micsoda, a csupor neked és másoknak is könnyörtelenül kevesebbet fog érni, mint most. Mert akár mennyit is érjen, nem érhet többet, mint minden, ám amint megmondom, micsoda, többé nem lesz mindaz, ami nem, de most igen.

Amikor a tanuló egyetértett a tanítómester véleményével, a tanító fogta a botot, és összetörte vele a csuprot. A fiú elképedve kérdezte tőle, miért tesz kárt, a tanító pedig így válaszolt:

— Kár az lett volna, ha megmondom, mire szolgál, és akkor töröm össze. Így, mivel nem tudod rendeltetését, kár nem keletkezett, mert továbbra is akként veszed hasznát, mintha ép lenne...

És valóban, a kazár csupor mind a mai napig szolgál, habár rég nem létezik.

VÉGSŐ MEGJEGYZÉS E SZÓTÁR HASZNÁRÓL

A könyv lehet esőtől öntözött szőlőskert és borral öntözött szőlőskert. Ez, mint valamennyi szótár, az utóbbiak közül való. A szótár olyan könyv, amely kevés időt követelve mindennap sok időt vesz el éveken át. Nem kell alábecsülni az ilyen veszteséget. Főként ha figyelembe vesszük, hogy az olvasás általánosságban tekintve gyanús tevékenység. Használata folyamán a könyv olvasás révén meggyógyítható vagy meggyilkolható. Meg lehet változtatni, hizlálni vagy erőszakolni. El lehet téríteni a folyását, valami állandóan elveszik belőle, a betűk kihullanak a sorok közül, a lapok az ujjak közül, és állandóan újak hajtanak a szemek között, akár a káposztalevél. Ha letezik, holnap akként találhatják, akár a kihűlt tűzhelyet, amelyen többé nem várja önöket meleg vacsora. Emellett manapság az embernek nem áll a rendelkezésére annyi magány, hogy kár nélkül könyveket, sőt szótárakat olvashasson. Ám ennek is van vége —